

УДК 669.02/09(477)

Ніколаєнко Д.В.

аспірант

Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕТАЛУРГІЙНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ СТРУКТУРОУТВОРЮЮЧИХ ФУНКЦІЙ В ЕКОНОМІЦІ КРАЇНИ

У статті здійснена спроба комплексного розгляду функцій металургії в українській економіці. Обґрунтовано фактори оцінки ефективності функціонування металургійного виробництва. Зроблено висновок про те, що ситуацію на українському ринку металу визначають такі тенденції: абсолютний пріоритет експортних поставок металу; відсутність попиту з боку вітчизняної металообробної промисловості на металургійні підприємства. Розвинуто гіпотезу про структурну невідповідність металургійного виробництва внутрішнім потребам економіки України. Доведено, що відродження металургії неможливе без відновлення традиційних структуроутворюючих функцій в економіці країни.

Ключові слова: металургійна промисловість, проблеми, функції, структура економіки.

Николаенко Д.В. ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ МЕТАЛЛУРГИЧЕСКИМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ СТРУКТУРООБРАЗУЮЩИХ ФУНКЦИЙ В ЭКОНОМИКЕ СТРАНЫ

В статье сделана попытка комплексного рассмотрения функций металлургии в украинской экономике. Обоснованы факторы оценки эффективности функционирования металлургического производства. Сделан вывод, что ситуацию на украинском рынке металла определяют следующие тенденции: абсолютный приоритет экспортных поставок металла; отсутствие спроса со стороны отечественной металлообрабатывающей промышленности на металлургические предприятия. Выдвинута гипотеза о структурном несоответствии металлургического производства внутренним потребностям экономики Украины. Доказано, что возрождение металлургии невозможно без восстановления традиционных структурообразующих функций в экономике страны.

Ключевые слова: металлургическая промышленность, проблемы, функции, структура экономики.

Nikolaenko D.V. IMPLEMENTATION PROBLEMS METALLURGICAL ENTERPRISE STRUCTURING FUNCTIONS IN THE ECONOMY OF THE COUNTRY

In this paper it is attempted to review the complex functions of metallurgy in Ukrainian economy. It has been grounded factors of assessment of metallurgical production operation effect. The situation on the Ukrainian metal market is defined by the following trends: absolute priority metal exports; domestic metallurgical industry demand has virtually no effect on the metallurgical industry. It has been developed the hypothesis about structural metallurgical industry mismatch of Ukrainian economic needs. It has been proved that the revival of metallurgy is impossible without the restoration of traditional structural functions in the country economy.

Keywords: metallurgical industry, problems, functions, economic structure.

Постановка проблеми. В умовах становлення постіндустріальної економіки і безпрецедентного загострення міжнародної конкурентної боротьби за ринки збуту тільки науково-технічна та інноваційна активність здатні забезпечити країні вже не просто місце в ряду технологічно розвинених держав, а її шанси на елементарне виживання.

Актуальність теми. Вітчизняна металургія у процесі виробничої діяльності сприяє вирішенню багатьох важливих народногосподарських завдань. Металургію традиційно визначають як базисну галузь промисловості, яка забезпечує конструкційними матеріалами народне господарство. Розвиток металургії став основою економічного зростання України. Структуроутворююча роль металургії полягає в містоутворювальному характері металургійних підприємств, безпосередній залежності систем життєзабезпечення багатьох районів від стану металургійного виробництва. Металургійні підприємства є великими експортерами (металургія займає друге місце в країні як джерело валютних надходжень), забезпечуючи входження України у світовий ринок.

В умовах світової фінансової кризи металургійні підприємства України здають свої позиції на світових товарних ринках. Скорочення виробництва сталі в країні у 2009–2012 роках склало 20%, у той час як загалом у світі виплавка сталі за цей період знизилася на 0,5%. Виробництво чавуну знизилося на 35%, сталі – на 38%, прокату – на 34%. Внутрішній ринок споживання металопрокату в Україні скоротився на 50,9% і ці результати ставлять українську металургію на межу виживання [4].

Сучасна українська металургійна промисловість має низку проблем, які вимагають, зокрема, нових підходів до управління.

Така форма управління є необхідною умовою сталого розвитку не тільки металургійних підприємств, а й економіки в цілому, а забезпечення структурного розвитку як обов'язкової умови досягнення конкурентоспроможності металургійної продукції є важливою проблемою для української економіки.

Ступінь розробленості проблеми. Серед праць, присвячених питанням галузевого розвитку, слід відзначити праці М. Беркович, З. Братіної. Проблеми розвитку металургійного комплексу досліджували В. Амітан, В. Бандуров, А. Гальчинський, А. Кінах, В. Семиноженко, А. Савчук та ін.

У цих роботах відображений вітчизняний та зарубіжний практичний досвід у розробці політики розвитку народногосподарського комплексу країни і у формуванні стратегій галузевого розвитку. Автори відзначають необхідність структурних перетворень на основі цільових інвестиційних програм, розробляють окремі механізми стимулювання інвестиційного процесу. Проте проблема забезпечення галузевого розвитку на державному рівні залишається недостатньо вивченою, зокрема не визначені механізми формування та реалізації напрямів розвитку структуроутворюючих галузей економіки країни.

Таким чином, метою статті є визначення проблем, які обумовлюють розвиток металургійних підприємств та дослідження місця металургії в Україні як структуроутворюючої ланки розвитку економіки країни.

Виклад основного матеріалу. Суперечності в діях металургійних підприємств з реалізації інноваційних

функцій різко загострилися. Відбулася зміна функціонального навантаження на металургію, що не могло не відбитися на всій системі міжгалузевих зв'язків, підтримці відтворювальних процесів. Зміна системи функціональних пріоритетів негативно вплинула на ситуацію в металургії і в народному господарстві.

Раніше специфіка підприємств (індивідуальні витрати виробництва, сортамент виробленої металопродукції, територіальна віддаленість підприємств) передбачала індивідуальний підхід до формування умов їх функціонування. В умовах реформ головними оціночними показниками металургії стали економічні характеристики.

Посилення економічних функцій металургії, які суперечать специфіці металургійного виробництва, могли мати наслідком тільки негативний ефект. Розгляд ефективності металургійного виробництва поза рамками виконуваних галуззю народногосподарських функцій може призвести до прийняття неправильних стратегічних рішень. Економіка металургійних комбінатів (зважаючи виробничо-технологічні особливості) буде усього не стільки на поточній ринковій кон'юнктурі, скільки на стійкості довгострокових взаємовигідних зв'язків. Тому принцип максимальної ефективності поточного збуту металу неприйнятний як визначальний для металургійного виробництва. Специфіка металургії як галузі, що займає проміжне положення у системі народногосподарських зв'язків, робить залежними її економічні показники від ефективності як базових галузей (цін пропозиції базових ресурсів), так і кінцевих. Металургія забезпечує збалансованість пропозиції ресурсів і кінцевого народногосподарського попиту і, отже, її збитки (доходи) – це можливий наслідок необґрунтованої прибутковості (збитковості) сполучених галузей.

При оцінці ефекту функціонування металургійного виробництва слід брати до уваги такі обставини.

Металургійне підприємство, як правило, володіє широким спектром кооперованих зв'язків і є центральною ланкою регіональної економічної системи. Тому збитки підприємства можуть бути наслідком завищених прибутків постачальників ресурсів, споживачів продукції та пов'язаних виробництв. В умовах перехідної економіки завдання забезпечення первісного нагромадження капіталу вступає у протиріччя з необхідністю оптимізації прибутків для забезпечення функціонування в ринкових умовах.

Економічні результати роботи підприємств визначаються безліччю керуючих впливів з боку державних органів. Основна частина витрат на металургійне виробництво (60-80% залежно від його виду) формується під впливом енергетичних і транспортних тарифів, ставок податкових відрахувань (насамперед на користування надрами) [4; 5, с. 59]. Уряд регулює тарифи підконтрольних організацій на основі витратної концепції ціноутворення, що передбачає відшкодування галузям-монополістам усіх проведених витрат. Включення до витрат соціальної та інвестиційної складових, завищення заробітної плати, необґрунтованого рівня податків призводять до невідповідності ціни послуги безпосередніх витрат на її надання. Парадоксально, що металургія стає банкрутом через неможливість виконати соціальні зобов'язання держави або інвестиційні програми інших галузей.

На сьогодні ця парадигма є провідною в розвитку вітчизняної металургійної галузі, незважаючи на те, що вітчизняна металургія входить у першу десятку світових лідерів – імпортерів металургійної продукції. У той же час цей результат є наслідком

тієї спадщини, яку Україна отримала від СРСР, після розпаду якого наша держава успадкувала близько 35% колишнього союзного гірничо-металургійного комплексу. Сьогодні вітчизняний сектор чорної металургії об'єднує більше 200 підприємств, до яких входять 19 металургійних комбінатів, 12 трубних заводів, більше 20 метизних, 12 коксохімічних, 14 вогнетривких, 12 гірничорудних, біля 100 спеціалізованих підприємств з переробки металобрухту та відходів [1, с. 26].

Структура витрат на виробництво продукції, узагальнюючи позаелементні витрати, показує витрати, що мають найбільшу питому вагу, що дуже важливо для аналізу факторів формування і визначення напрямів зниження собівартості продукції. Виходячи із зазначеного, можна зробити висновок, що концентрація обсягів виробництва, збільшення потужності металургійних агрегатів та інші фактори на великих підприємствах сприяють зниженню витрат на виробництво металопродукції [2, с. 250].

Головними факторами, що зумовили позитивний та динамічний характер їх розвитку, були:

1. Зміна тенденцій у розвитку світового металургійного виробництва – збільшення попиту на напівфабрикати, виробництво яких переміщується до країн, які мають дешеві ресурси і робочу силу, а також ліберальне законодавство стосовно охорони навколишнього середовища – виготовлення напівфабрикатів є «брудною» (плавильною) частиною металургійного виробництва.

2. Поява нових масштабних ринків збуту металопродукції – Азії, Африки та Південної Америки, вхід на ринки яких нових експортерів значно легший через менший конкурентний тиск з боку розвинених країн.

3. Існування системи державної підтримки в різних формах та великі лобістські можливості з боку фінансово-промислових груп, які є власниками переважної більшості металургійних підприємств.

4. Підвищення світових цін на металопродукцію на початку XXI століття, що призвело до ейфорії щодо можливостей металургійного комплексу і помилкової оцінки конкурентної позиції підприємств галузі на світовому ринку [6, с. 118].

Однак ці фактори не стали передумовою для стійкого розвитку галузі, криза світової економіки показала слабкість підприємств металургійного комплексу України, більшість з яких опинилися на межі виживання, хоча ця ситуація була наслідком тих процесів, які відбувалися в металургійному комплексі протягом останніх 20 років.

Зниження ефективності металургійного виробництва внаслідок погіршення структури сировинних матеріалів (результат державної зовнішньоторгівельної політики, яка призводить до зростання експорту ресурсів – брухту, руди, концентратів, матеріалів і заготовок), зміни структури випуску продукції та місткості ринків збуту лише в незначній мірі залежать від позиції металургів. На металургійні підприємства покладаються значні позавиробничі навантаження – витрати на підтримку соціальної сфери, освоєння територій, розвиток інфраструктури. Металургія змушена реалізовувати раніше покладені на неї функції, що створює додаткове фінансове навантаження на діюче виробництво.

Металургійні підприємства України за часи незалежності значно скоротили марочний і розмірний асортиментний ряд своєї продукції, значно зменшили виробництво високотехнологічної продукції, для розширення експорту перейшли на збільшення виробництва напівфабрикатів. За асортиментом і якіс-

тю продукції відставання українських меткомбінатів, наприклад, від російських, настільки значний, що для його подолання необхідно десяти років роботи за умови здійснення модернізації.

У результаті об'єктивні дані статистики свідчать, що українська металургійна галузь має суттєві проблеми, які перешкоджають її адаптації до умов зовнішнього середовища, а результати економічної діяльності є вкрай невтішними. Зокрема, у металургійній галузі України у 2012 році не було жодного рентабельного підприємства, усі без виключення підприємства отримали збитки. Загальні збитки металургійної галузі України за підсумками 2012 року збільшилися у 3,3 рази, або на 9,5 млрд грн, порівняно з 2011 роком – до 13,7 млрд грн. Металургійні підприємства України у минулому році отримали чистий дохід від реалізації продукції в сумі 153,3 млрд грн, що на 17,2%, або майже на 31,9 млрд грн, менше, ніж у 2011 році [3].

Собівартість реалізованої продукції у 2012 році, з урахуванням збуту та інших витрат, зросла порівняно до 2011 року на 4,3% і склала 107,8 коп. на 1 гривню ВВП. Це свідчить про випереджальне зростання цін на сировину та паливно-енергетичні ресурси. А енергоносії становлять майже 40% у структурі собівартості металопродукції. На рівень собівартості також значно впливає низька якість українських сировинних ресурсів – залізної руди, вугілля і коксу. Металурги змушені технологічно збільшувати витрати сировини при виплавці чавуну. На 1 тону чавуну в Україні витрачається 1 840 кг сировинних ресурсів, у Росії – 1720 кг, у далекому зарубіжжі – 1620 кг.

У 2012 році у розвитку металургійної галузі було інвестовано близько 6 млрд грн, у 2011 році об'єм інвестицій склав близько 6,4 млрд грн. З 2002 року інвестиції металургійних підприємств у модернізацію виробництва зростали і у 2007 році досягли 10,4 млрд грн. Починаючи з 2008 року, через негативний вплив світової кризи об'єм інвестицій щороку знижувався. Мінімальний обсяг зафіксований у 2010 році – 4,5 млрд грн. Якщо у 2007 році інвестиції на виробництво 1 тону сталі склали 47,88 дол. США, то у 2012 році показник скоротився у двічі – до 23 дол. США [4].

Тому основним джерелом зростання економічної ефективності металургії повинні стати інноваційні заходи щодо відновлення структуроутворюючих функцій підприємств, а не з підвищення технічного рівня виробництва.

У період реформ домінуючого значення набули зовнішньоекономічні функції металургії і народного господарства в цілому. Інтеграція у систему світового ринку та створення для цього необхідних умов мали забезпечити металургії вихід на світові ринки продукції і капіталу та реалізацію програми її структурної перебудови як складової частини світової металургії. Штучний поділ завдань розвитку металургії та вітчизняної економіки свідчило про нерозуміння ролі металургії в Україні та ігнорувало весь попередній досвід розвитку цієї галузі.

Між тим історичний досвід показує, що провідні позиції на світовому ринку металу самі по собі ще не гарантують благополуччя металургійного виробництва.

Розвиток економіки розвинутих країн сприяє здешевленню всіх компонентів металургійного виробництва (зниження цін на метал на світових ринках), у той час як в українській економіці превалює тенденція його подорожчання [6, с. 59]. У даний час експортні поставки металу перетворюються на самоціль, не пов'язану із загальними завданнями народ-

ногосподарського розвитку. При цьому ігнорується той факт, що експорт металу створює ресурсні обмеження для розвитку вітчизняної обробної промисловості і стає однією з причин кризи. Очевидно, що підприємства металургії з виходом на світовий ринок не здобули необхідної стабільності поточного функціонування і, тим більше, стратегічних перспектив розвитку. Про те, що металургія не зуміла знайти стратегічно важливі ринки збуту металопродукції, свідчить постійна зміна структури експорту металопродукції.

В Україні формується нераціональна, експортно-орієнтована структура металургійного комплексу. Здійснюються проекти, безпосередньо пов'язані з експортом металу, і скорочуються потужності, що не мають експортних перспектив. Тим самим посилюється структурна невідповідність металургійного виробництва внутрішнім потребам економіки України. Зростають диспропорції між структурою потенційного попиту на метал (визначеного існуючими потужностями металообробки), структурою металопродукції, що користується попитом на внутрішньому ринку, і особливо структурою експортованого металу. В майбутньому значні потужності з виробництва деяких видів металу будуть перевищувати найоптимістичніші потреби вітчизняного ринку. Це створює для України небезпеку реальних ресурсних обмежень для індустріального розвитку. В даний час стає очевидним, що продовження експортно-орієнтованої стратегії веде до деградації галузі.

У всіх країнах світу задоволення потреб народного господарства в металі є основною функцією металургії. Незалежно від системи економічної організації держава створює передумови для реалізації металургією даної функції (включаючи питання обсягів, сортаментної структури та цінової доступності). Особливі умови вітчизняного внутрішнього виробництва і споживання металу забезпечують металургії не тільки реалізацію її функцій щодо забезпечення народного господарства металом, але і є основою реалізації металургією структуроутворюючої функції в економіці країни.

Зміна положення на ринку металу в країні, усунення диктату виробника, створення відносного надлишку металопродукції в Україні і поліпшення системи забезпечення металопродукцією вітчизняних споживачів висувалися в якості цілей ринкових реформ. Проте в результаті реформування металургії найбільшою мірою постраждали саме споживачі металу.

Відмова металургії від першочергового задоволення потреб вітчизняної промисловості була викликана переорієнтацією поставок на експорт. Рівень забезпеченості економіки країни основними конструкційними матеріалами значно нижче показників розвинених країн. При цьому відставання спостерігається за рівнем не тільки споживання металу на душу населення, а й виробництва. Таким чином, ситуацію на українському ринку металу визначають такі тенденції:

- абсолютним пріоритетом користуються експортні поставки металу. Відносну конкуренцію прямому експорту створював непрямий експорт, т. з. експорт виробів з металу;

- попит (платоспроможний) з боку вітчизняної металообробної промисловості практично не впливає на металургійні підприємства. Через відносно невеликі обсяги замовлень він не цікавить металургів. Споживачі металу воліють купувати метал по імпорту, або у посередників, що забезпечує економію засобів.

Змінити ситуацію вкрай складно. Виконання завдання доведення металу до споживача, забезпе-

чення його якості і кількості неможливо здійснити лише зусиллями металургів. У країнах з розвиненими ринковими відносинами (як і в колишньому СРСР) функції виробництва і розподілу металопродукції розділені. Спеціалізований сектор посередницьких послуг (сервіс-центри) в західних країнах забезпечує реалізацію близько третини виробленої металопродукції. Металургійні підприємства, як правило, вирішують завдання ефективного виробництва металу, а для його ефективної реалізації існує посередницький сектор. В українській економіці торгово-виробничий блок, здатний забезпечувати металом підприємства металообробної промисловості, знаходиться на початковій стадії формування. Він не володіє достатнім впливом на формування виробничих програм металургійних підприємств і реальними важелями управління попитом на метал.

Висновки. Вибір підходів і методів реформування зробив безпосередній вплив на зміну структуроутворюючих функцій металургії в українській економіці, що спричинило зміну виробничо-технологічної структури галузі й позначилося на ефективності виробництва і реалізації металопродукції. Дезорганізації роботи металургії як єдиного народногосподарського комплексу, що виконує функцію ресурсного забезпечення вітчизняних споживачів, сприяла пріоритетність окремих виробництв (під гаслом «Більше самостійності»). Роздільна приватизація технологічно пов'язаних виробництв тільки загострила проблеми забезпечення народногосподарських потреб у металопродукції. Руйнування внутрішньогалузевої кооперації в металургійному комплексі призвело до простоїв потужностей, багато з яких оснащені найсучаснішим обладнанням і

мають високий технічний рівень на підприємствах, орієнтованих на привізну сировину і матеріали. Змінилася підгалузєва структура металургійного комплексу, різко скоротився сортамент металопродукції на вітчизняному ринку.

Розвиток металургії можливий, якщо відновити традиційні пріоритети розвитку металургійної галузі. Освоюючи наявні природні ресурси і формуючи промислову структуру регіонів, металургія повинна бути націлена на виконання основного завдання – забезпечення потреб економіки в металопродукції. Для цього необхідно на основі ринкових механізмів забезпечити корінний перегляд усіх систем державного впливу на металургію. Тільки це дозволить створити на базі самостійних металургійних підприємств єдиний металургійний комплекс, здатний виконувати покладені на нього державою функції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бандуров В.В. Современное состояние черной металлургии Украины: инновационный аспект / В.В. Бандуров // Економіка і управління інноваціями. – 2007. – № 1. – С. 25-29.
2. Гальчинський А. Інноваційна стратегія українських реформ: монографія / Гальчинський А., Кінах А., Семиноженко В. – К.: Знання України, 2007. – 336 с.
3. Кулик І.М. Сучасний стан та основні фактори розвитку чорної металургії в Україні / І.М. Кулик // Бізнесінформ. – 2012. – № 5. – С. 118.
4. Металургійна галузь України в 2012 році збільшила збитки у 3,3 рази [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.unian.net/ukr/news/157709-metallurgijna-galuz-ukrajini-v-2012-rotsi-zbilshila-zbitki-u-33-raza.html>.
5. Шакура О.А. Анализ инновационного развития металлургической промышленности в Украине / О.А. Шакура // Економіка і організація управління. – 2008. – № 4. – С. 58-64.